

TÁPIÓMENTE

Őstáj és Kúltúrtáj.

Minden táj különböző életkorú részekből van összetéve s így a táj földrajza nem is lehet egyéb, mint a táj fejlődésének a rajza: a különböző életkorú részek szerves, okozati egységbe fogása, egybe-látása.

Ezért a táj multjának tanulmányozása éppen olyan fontos, mint mai állapotának ismerete. A táj fejlődésének, alakulásának megrajzolása megkívánja, hogy elkülönítsük a táj emberi beavatkozástól mentes, ősi állapotát a táj ama állapotától, melynek kialakításában éppen az embernek jut a legnagyobb szerep. Tehát el kell különítenünk a fejlődés éles megrajzolása érdekében a táj ősi állapotát a kultúrtájtól.

A táj ősi állapota, mit röviden őstájnak nevezhetünk, magában foglalja mindazokat a földrajzi tényezőket, amelyek első sorban és a természettől fogva a maga eredeti, ősi állapotában megszabták a táj jellegét.

Amikor az ember elvetődött egy még lakatlan, ősi eredetiségében levő tájra, első sorban kénytelen volt életmódját a táj természeti erőihez alkalmazni, majd lassan bonyolult, de szoros kapcsolat alakult ki az ember és a táj között. E kapcsolatok közül egyesek az első pillantásra szembeszökőek és nyilvánvalóak, míg mások csak nehezen, szorgos vizsgálódás után bogozhatók ki.

Senki sem tagadhatja, hogy az ember céltudatos munkája által keletkeztek a megművelt földek, bányák, legelők, kiírtott vadonok, vagy telepített erdők, megrendszabályozott, eddig rakoncátlan vizek, házak, falvak és hatalmas centrumok, utak; — mindmégannyi új tartalom a tájban s az így kialakult kultúrtáj éppen az emberi munka látható, sokszor csak sejtethető eredményeiben különbözik a táj eredeti arcától: az őstájtól.

A Tápióvidék — mely természetes tájegység — földrajzának megírása céljából több éven át tanulmányoztam a mai és régi földrajzi viszonyokat egyaránt. Az őstáj jellege ma már elmosódott, de itt-ott egy-egy darabja a tájnak, továbbá mindazok a természeti tényezők, amelyeket megváltoztatni, vagy szabályozni egyenlőre nincs módjában az embernek — emlékeztetnek a táj ősi arculatára.

Minden tájat bizonyos tekintetben már meghatároz a táj földrajzi helyzete, a környezetéhez való viszonya. A tápiómenti őstáj jellegét is első sorban az adja meg, hogy egyik láncszeme annak az óriási vízvilágnak, amely a Dunától a Tiszáig terjedt. Északra a „Sárvidék“ a Bodrogtól Csepelszigetig húzódó mocsár- és lápvilág; délre a kis- és nagykúnsági, keletre a jászsági nagy vízvilág. Ebbe a hatalmas kiterjedésű vízvilágba északnyugat felől a Cserhát Ceglédbercelig húzódó dombsora nyúlik be s a dombsor felszínét borító lösz a Tápió mellékpartokai által szét-szabdalva falmeredeken állt ki a sík, nagyrészt mocsárral borított területből.

Ugyancsak a vízvilág szintje fölé emelkedtek azok a nagy-kiterjedésű homokvonulatok, amelyek a felső-Tápió északi partját kísérik — a Hajta ártere felé, (tehát keletre) fokozatosan alacsonyodva, — továbbá a két Tápió között és Tápiószentmártontól DK-re. A Tápió két ága Tápiószentmárton felett egyesül s Újszásznál ömlik a Zagyvába. Egy Tápió-ág (Tápiószentmártonnál kiágazva) — mely Sőreg alatt elfolyva Szolnoknál ömlik a Tiszába — az Egyesült Tápióval együtt nagy szigeteket fogtak közre. Ennek a mellékágnak az irányát mindenütt kijelöli ma is a medréről kifújó s felhalmozott homok.

E ma is látható természeti alkotásokon kívül az őstáj megrajzolását egyéb adatok is lehetővé teszik. Így: a Tápió szabályozása (1924—26) előtti vízviszonyok, kinyomozható, ma már elhagyott folyómedrek, vízenyős területek, erek, nádasok, tavak és a tőzeg elterjedése, mely a vízi-világ hajdankori kiterjedésének pompás bizonyítéka. Még a II. József korabeli térképek is hasznos útmutatással szolgálnak az ősi állapotokat illetőleg. Mindezekhez hozzájárulnak a régészeti kutatások eredményei is.

A tápiómenti őstáj jellegét tehát három tényező szabja meg:

1. a nagy-kiterjedésű víz-, mocsár- és lápvilág,
2. a lösszel borított Cserhát-dombsor,
3. és a homokvonulatok.

E két utóbbi képződmény, mint sziget állt ki a vízi-világ tükrebből s a tápiómenti őstáj eme jellegzetes vonása igen nagy jelentőségű a táj fejlődése, átalakulása szempontjából. Mert e dombsorok kiszögelő peremén veti meg az ember a lábát, hogy lassan maga alá gyűrve a táj erőit, ő legyen annak további legfontosabb alakítója, fontos és el nem hanyagolható tényezője. Ez a nagy munka megindul már a bronzkorban s tart évezrek során

át a táj mai fejlettségi fokáig, (L. Fecske Sarolta : A Tápióvidék földrajza. Acta. sectio Geogr. — Hist. Tom. IV. fasc. I. 1938.) s e hosszú idő alatt sajátos, a Tápióvidékre jellemző kapcsolatok, szálak fonódnak a táj és a benne élő ember között, s bár a fejlődésben zökkenők, visszaesések is vannak, a jellemvonások sajátossága az új életformák mellett is újra, meg újra érvényre jut.

A mai kultúrtáj bizony nagyon sokban különbözik az őstáj-tól. Azokon a területeken, ahol az őstájban a hatalmas mocsár- és lápvilág terjeszkedett, ma búzatáblákat lenget a szellő, kertek, szőlők, gyümölcsösök vannak; de a régi őstáj ma is jelentkezik a nagykiterjedésű lápföldben, aminek a kertész nagy hasznát veszi. A mocsárvilág mellett eltűnt a sok holtmeder, ér, vízenyős terület is, a Tápió 1924—26 között történt, (de már a XIX. sz.-ban megkezdődött) szabályozással. Azonban továbbra is kihat az őstáj abban, hogy az akkor uralkodó viszonyok kedveztek a művelésre alkalmas talajok kialakulásának, s mert ásványkincseket nem rejtetget a föld gyomra, ezért foglalkozik a lakosság 84 %-a földműveléssel. Az ipar, mint kisipar a lakoságnak csak 11 %-át tartja el. Ugyancsak eme adottságok magyarázzák, hogy a népsűrűség csak 80, tehát az országos átlag alatti s hogy városi település a Tápió mentén nincs és a kultúrviszonyok is csak lassan fejlődnek. A további fejlődésnek pedig útját állják a nagybirtokok és az ipar hiánya.

Ime e rövid vázlatból is kitűnik, hogy az őstáj ismerete milyen nagy jelentőségű, hiszen tényezői ma is érvényesülnek. De kitűnik az is, hogy mi az a változás, amit a természeti erők mellett, vagy sokszor éppen azok ellenére az ember hoz létre a tájban. Az őstáj és kultúrtáj szembeállítása megvilágítja az emberiesség munkáját és erőfeszítéseit. Természetesen a mai tápiómenti kultúrtáj nem lezárt fejlődési fok, hanem csak egy állapota a táj fejlődésének, ami éppen úgy érvényesül majd bizonyos hatásaiban a táj egy következő fejlettségi fokán, mint ahogy az őstáj sajátosságai részt vettek a táj mai arcának kialakításában.

Fecske Sarolta.